

Jizzakh State Pedagogical Institute

**Journal of Preschool
Education**

*The faculty of pre-school
education*

LEKSIKALOGIYA VA TIL

Pirmuhammadova Zarina ,

Hoshimova Marjona

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada leksikalogiya va til haqida yoritiladi.

Leksikologiya so'zi grekcha lexicos-“lug'aviy belgi” va logos-“bilim” so'zlaridan olingan bo'lib, tilshunoslikning so'z va so'zga teng lug'aviy birliklar, aniqrog'i, til boyligi haqida bahs yurituvchi qismidir.

LEKSIKOLOGIYANING TARKIBIY QISMLARI

1. SEMASIOLOGIYA
2. LEKSIKOGRAFIYA
3. ONOMASIOLOGIYA
4. ETIMOLOGIYA

5. FRAZELOGIYA
6. ONOMASTIKA

Semasologiya-til birliklari (til ishoralari)ni ma'no jihatdan o'rganadi. Til ishoralari so'zning shakli va so'zning ma'nosi jihatidan izohlanadi (bu o'rinda bizni so'z qiziqtirayotganligi uchun gap shu birlik to'g'risida boradi). So'zning shakli deganda uning tarkibidagi tovushlari, so'zning ma'nosi deganda uni tashkil etuvchi tovushlar yig'indisidan anglashiladigan ma'no nazarda tutiladi. Semasiologiya tilning barcha ma'no anglatuvchi birliklarini o'rganadi.

Leksikografiya-til tarkibidagi so'zlarni ma'lum tartib va maqsad asosida (alfavit tartibida, nutqda ishlatish darajasiga va shu kabilarga ko'ra) yozma ravishda to'plab, lug'at tuzish bilan bog'liq masalalami o'z ichiga oladi

Onomasiologiya- narsa va hodisalarga nom berish jarayonini o'rganadi.

Etimologiya-so'zlarning kelib chiqish tarixi masalalari bilan shug'ullanadi. Yasama, qo'shma va xorijiy tillardan o'zlashtirilgan so'zlar ma'nolari bilan ham qiziqadi. Etimologiya so'zning har ikki tomonini, ya'ni shakli va ma'nosini hisobga oladi.

Frazeologiya tilning turg'un birikmalarini o'rganadi.

Onomastika- atoqli otlarni o'rganadigan fan bo'lib, antroponimika (odam larning ismini ilmiy jihatdan o'rganadi), toponimika (geografik nomlarni o'rganadi), etnonimika (millatlarning nomlarini o'rganadi)dan tarkib topgan asosiy birligi bo'lmish so'z, gap bo'lib kelishi ham mumkin. O'zbek tilidagi nominativ va boshqa gaplar bunga misol bo'la oladi. Bu turdagi gaplar voqea va hodisalarning mavjudligini tasdiqlab, gapga xos hamma xususiyatlarni o'zida mujassamlashtirgan bo'ladi.

Leksik ma'no va uning turlari. Leksik ma'no boshqa ma'nolar (grammatik, stilistik)ga qaraganda konkret va individualdir. Har bir leksik ma'no muayyan bir so'zga tegishli bo'ladi. O'zi anglatgan narsaga nisbatan olingan leksik ma'no umumlashtirish xususiyatiga egadir. Masalan, eshik so'zi bir vaqtning o'zida ham bino, xona, transport vositalari, sovitgich, javon kabilarga o'rnatilgan moslamani anglatadi.

So'zlarning tildagi ma'nosi ularning nutqdagi ma'nosidan farq qilishi mumkin. So'zlarning tildagi ma'nosi doimiy barqaror bo'lsa, nutqdagi ma'nosi o'zgaruvchan beqaror bo'lib, mavzu bilan uzviy bog'langan bo'ladi. Leksik ma'noni narsa va hodisalar munosabatiga ko'ra quyidagi turlarga ajratish mumkin:

1. Atash ma'nosi. So'zlarning tildagi asosiy vazifasi narsa va hodisalarni atashdir. Atash ma'nosi deganda leksik ma'noning ana shu vazifasi tushuniladi. Atash ma'nosiga ega bo'lgan so'zlar eshitilganda, kishi ko'z o'ngida atalayotgan narsa gavdalanadi: ayiq, jil, arslon va boshqalar.

2. Ko'rsatish ma'nosi. Hamma so'zlar ham atash ma'nosiga ega emas. Ayrim so'zlar faqat narsa va hodisalarni ko'rsatishga xizmat qiladi, masalan, o'zbek tilidagi u, bu, o'sha.

3. To'g'ri ma'no. Bu ma'no bevosita atalayotgan narsa va hodisani bildiradi: tog daraxt, suv, tosh va boshqalar.

4. Ko'chma ma'no. Har qanday so'zning ma'nosi bir nechta kichik ma'nolar (semalar)dan tashkil topadi. Masalan: tulki so'zi yovvoyi, yirtqich, chiroyli, ayyor, sut emizuvchi va boshqa semalardan tashkil topgan. Ba'zan ana shu ma'nolardan biri yetakchi qilib olinib, u shaxs yoki narsaga nisbatan ham ishlatiladi. Masalan, odamga nisbatan u tulki deyilsa, bu odamning ayyorligi nazarda tutiladi. Bu so'zni ko'chma ma'noda ishlatishdir.

TIL. Tilning paydo bo'lishi va uning taraqqiyot yo'lini o'rganish tilning qanday hodisa ekanligini tasavur qilish imkonini beradi. Aslida tilning paydo bolishi va taraqqiyoti insoniyat jamiyati bilan uzviy bog'langan. Til jamiyat mahsuli, jamiyat bor joyda til paydo bo'ladi.

Hozirgi kunda til nima degan savolga olimlar turlicha javob beradilar. Xususan: «Til tafakkurni ifoda qiluvchi ishoralar majmuidir» (F.de Sossyur). «Til - odam ongining ishtirokisiz, uning tashqi dunyoga nisbatan bo'lgan mexanik harakatidir». «Til fikrni ifoda qilishga mo'ljallangan, talaffuz qilinadigan, chegaralangan tovushlar majmuidir» (B.Grosse), degan fikrlar mavjud. Til tabiiy hodisa emas. Tilning paydo bo'lishi uchun kishilik jamiyati bo'lishi shart. Til - nutq muhiti bolaning chaqaloqligida yaratilishi va chaqaloqqa bir tomonlama til ta'siri o'tkazish muhim, u hal qiluvchi ahamiyatga ega. Til va tafakkur bir vaqtda paydo bo'ladi, birga rivojlanadi, biri ikkinchisiz yashay olmaydi. Shunday qilib, til ijtimoiy xarakterga ega, chunki u jamiyat taraqqiyoti, mehnat faoliyati jarayonida yuzaga keladi. Til faqat jamiyatda, odamlar orasida mavjud bo'ladigan ijtimoiy quroldir. Tilning taqdiri uning yashashi, rivojlanishi

faqat shu tilda gaplashuvchi jamiyatga bog'liq. Til jamiyat bilan paydo bo'lganidek, jamiyat bilan birga o'ladi.

XULOSA: Leksikologiya va til tilshunoslik fanining asosiy sohalaridan biri hisoblanadi. Biz jamiyatda muloqot qilmoqchi ekanmiz bizga til va o'sha muloqotning mazmunini tushunish uchun leksikologiya kerak bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. M.T.Irusqulov. Tilshunoslikka kirish
2. Z. T. Xolmanova. Tilshunoslikka kirish
3. Z. Xolmatova. Tilshunoslik nazariyasi
4. O'lmas SHaripov Ibrohim Yo'ldoshev Tilshunoslik asoslari